

Куширець К.О.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ПОЛІТИКА РЕЖИМУ САЛАЗАРА-КАЕТАНУ ЯК КАТАЛІЗАТОР СТВОРЕННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ НАСТРОЇВ У ПОРТУГАЛЬСЬКІЙ АРМІЇ

Анотація. Обґрунтовується значення недалекоглядної політики режиму Салазара-Каетану для формування протестних настроїв у армії, яка стала провідником Революції гвоздик 1974 року. Вказується на особливо значну роль португальських колоніальних війн, як однієї з основних причин падіння режиму «Estado Novo».

Ключові слова: режим «Нової держави», Салазар, армія, колоніальні війни, Революція гвоздик.

Вельми великої актуальності у сьогоденні набуває проблема ролі армії у житті держави. У цьому ключі португальська армія, яка стала ключовим інститутом при здійсненні Революції гвоздик 1974 року, становить чималий інтерес для дослідників. Для осягнення причин втручання армії у внутрішньополітичні справи країни, необхідно з'ясувати, що спонукало членів цього прошарку суспільства здійснити вищезгаданий вчинок. Зміна відношення до існуючого ладу не одноденний процес. Як правило, ідеї про необхідність виступу проти існуючого ладу формуються протягом певного періоду, коли накопичується незадоволення комплексом заходів, які проводить політичний режим. Тому не можна обмежуватися у розгляді причин лише тими, які у невеликому проміжку часу передують Революції гвоздик. За період існування диктатури було здійснено певні кроки, які, як буде згадано у статті, призведуть до утворення значного прошарку військових, які будуть незадоволені перебігом справ у державі та зможуть врешті-решт здійснити Революцію гвоздик. Значних успіхів у аналізі внутрішньополітичної ситуації в країні досягли історики Антонов М.Ф. у книзі «Корпоративное «Новое государство» Антониу Салазара» та Капланов Р.М. у своїй роботі «Португалия после Второй мировой войны 1945-1975». На значні помилки режиму у внутрішній політиці вказує і стаття Яковлева П.П. «Закат Португальского мира». Дослідники у своїх роботах зазвичай не акцентують увагу на значенні трансформації ролі армії у передреволюційний період, а виділяють економічні проблеми держави, як головні причини зміни влади у країні у 1974 році. Звичайно, підтримка народом виступу мала велике значення, але остаточну та безумовну перемогу принесло відстоювання широкими масами військових ідеї

про необхідність усунення від влади диктаторського режиму, що в свою чергу призвело до успіху військовий переворот, який здійснила організація «Рух капітанів». Епоха демократій у Португалії в 1-й половині ХХ століття завершилася так званою «Національною революцією» 1926 року. Вона сталася через тривалий період політичної нестабільності, який тривав з початку 20-х років. В наслідок цієї події встановився нетривалий режим генерала Мануела Гоміша да Кошти, якого було того ж року скинуто і влада перейшла до генерала Антоніу Оскара де Кармони. Коли стало зрозуміло, що військові, які у поточний час перебувають у владі, не здатні впоратися з економічними викликами, генерал Кармона у 1928 році запропонував місце міністра фінансів країни юристу за освітою, викладачу економіки у Коїмбрському університеті, Антоніу де Олівейра Салазару. Завдяки своїй простій політиці — споживати за можливостями та не брати зайвого, міністр фінансів вивів країну з економічної прірви та отримав чималу популярність, згодом у 1932 році він був призначений прем'єр-міністром країни з надзвичайними повноваженнями. З цього моменту А. Салазар вирішував ключові питання у країні. Після отримання прем'єрського крісла починається ера салазаризму, яка тривала з 1932 по 1968 роки. Необхідно розуміти, що на людей, які складають прошарок армії, впливають політичні, соціальні та економічні умови у державі, а не лише певні привілеї, які держава гарантує військовим. Військовий за своїми політичними переконаннями може бути як республіканцем, так і монархістом, віддавати перевагу лівим чи правим силам, крім того будь-який військовий, як і будь-яка людина у державі відчуває ціни на продукти, тягарі бунтів чи війн, та інші фактори. Політична позиція А. Салазара, з якою будуть боротися військові-революціонери, може бути вдало окреслена однією з його цитат: «Ми проти всіх інтернаціоналізмів, проти комунізму, проти профспілкового вільнодумства, проти всього, що послаблює, розділяє, розпускає сім'ю, проти класової боротьби, проти безрідних і безбожників, проти сили в якості джерела права. Ми проти всіх великих ересей нашого часу. Наша позиція є антипарламентською, антидемократичною,

антиліберальною, і на її основі ми хочемо побудувати корпоративну державу» [Цит. за: 6, с. 40].

Для більшшої легітимізації влади створюється партія «Національний союз», яка протягом усього періоду з 1933 по 1974 рік, який називають «Estado Novo» («Нова держава»), перебуває при владі. Для боротьби з іншими політичними силами у 1933 році створюється Поліція нагляду та захисту держави (Polícia de Vigilância e Defesa do Estado - PVDE). Крім того, у 1936 році створюється воєнізована організація Португальський легіон (Legião Portuguesa), який також повинен вести боротьбу з ідеологічними супротивниками Салазара. За спогадами Жозе Венту, португальського журналіста, не можна було йти проти офіційної думки влади, результатами спротиву ставали арешти та еміграція. Повсюдно відчувався страх, переслідування, практикувалися доноси [Цит. за: 5]. З одного боку досить довго армія була опором режиму і майже ніхто не вірив, що вона може зіграти ключову роль у його майбутній загибелі. Хоча з середини тридцятих років були спроби армії повалити існуючий режим. Частина ВМФ постає у 1936 році, проте їх занадто мало, тому це закінчується арештами інсургентів. Щоб закріпити досягнення в економіці, які були джерелом стабільності режиму, та тримати армію в якості союзника А. Салазар налагоджує тісні економічні зв'язки з Німеччиною, Італією та Іспанією. Португальська економіка у довоєнний період показувала значні темпи зростання, вони ще більше пришвидшуються, коли під час Другої світової війни Португалія постачає важливі ресурси як країнам «Осі», так і країнам Антигітлерівської коаліції. Це допомагає на певний проміжок часу. Незабаром виявиться, що чималу загрозу для Салазара становлять військові, які співпрацюють з військовим блоком НАТО, у який Португалія вступила у 1949 році. У 1958 році відбулася сварка між черговим церемоніальним президентом Кравейру Лопешем та А. Салазаром. В наслідок чого Салазар висунув іншу кандидатуру на президентські вибори — Америку Томаша, в той час як комуністи на чолі з Арлінду Вінсенті підтримали кандидатуру відомого серед португальців кандидата від демократії, португальського генерала, представника держави при НАТО, Умберто Делгалу. Вибори 1958 року вперше покажуть неуспішність нав'язування ідеологічних ідей більшості населення Салазара, а також хиткість підтримки Салазара серед військових. Кандидат-генерал мав великий вплив у армії. Офіцери готували військовий переворот проти Салазара, але Делгалу відмовився його підтримати, вважаючи, що виграє вибори чесним шляхом. Тобто військові могли ще у 1958 році зіграти ключову роль у падін-

ні «Estado Novo». Через фальсифікацію виборів салазарівський кандидат Америку Томаш виграв, проте навіть за таких умов Делгалу набрав 23,5 відсотків голосів виборців [2]. Зрозумівши, що існують перспективи перемоги опозиційних сил, Салазар 8 червня 1958 року змінив виборче законодавство таким чином, що вибори президента (єдиного, хто міг змістити його зі своєї посади) відбувалися не напряму народом Португалії, а через колегію виборців, яка складалася з членів Корпоративної палати, Національних зборів, муніципальних органів, куди А. Салазар з легкістю проштовхував своїх прибічників. У 1959 році сталося чергове постання, де знов одну з головних ролей грала армія. Салазар з міністрами схвалився у казармах Національної республіканської гвардії — елітних армійських частин, що були віддані режиму. У 1961 році починаються колоніальні війни, які на думку багатьох істориків відіграли одну з головних ролей у підбуренні армії до революційного виступу. Режим А. Салазара не зупинив свого існування і після відходу його очільника від справ (він отримав інсульт у 1968 році та не міг продовжувати займатися справами країни). Країну очолив Марселу Каетану, який певний період очолював помірну ланку салазаристів (ортодоксальні прихильники Салазара не надто вітали його прихід до влади). При ньому, як стверджує Ж.Е. Сарайва [4] політична ситуація дещо лібералізується. Опозиційні партії, які при А. Салазарі були загнані у глухий кут, а голову підіймала лише Португальська комуністична партія, знов замахнули на політичній арені. Активно друкувалися соціал-демократи, соціалісти, народні демократи, комуністи. Їх заклики у газетах до повалення фашистського режиму звичайно були одним з ідеологічних каталізаторів для участі армії у революційних подіях [7]. В кінці 1973 року, коли була створена військова організація «Рух капітанів», існуючий режим вже балансував на межі, адже майже не міг а ні політично, а ні ідеологічно чинити опір опозиційним силам. Від падіння його рятували лише фальсифікація виборів та підтримка вищого військового командування. Для того, щоб розібратися в тому, чому на вістрі революції стали саме офіцери молодшого та середнього рангів, необхідно звернутися до чинника, який впливав на життя португальців протягом більш ніж десятиліття — колоніальних війн. Звернімося до витоків цього явища. Згідно до Конституції Португалії 1933 року до її складу входили Макао, Кабінда, Ангола, Мозамбік, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Східний Тімор. Португалія нещадно експлуатувала ці колонії, отримуючи з них необхідні ресурси. У другій половині 50-х років антиколоніальні рухи охопили підконтрольні

Португалії Анголу, Гвінею-Бісау, Мозамбік. Так, у 1956 році було створено МПЛА, військово-політичну організацію, яка боролася за незалежність Анголи. В цьому ж році у Гвінеї-Бісау виникає аналогічне утворення — ПАІГК, що також ставить головною метою досягнення незалежності країни. Дещо пізніше, у 1962 році в Мозамбіку виникає ФРЕЛІМО, ліворадикальна партія, яка ставить на меті незалежність Мозамбіку та встановлення диктатури пролетаріату. Коли Португалія не пішла на будь-які політичні поступки для залежних країн, у 1961 році починається повстання, спочатку у Анголі, через рік — у Гвінеї-Бісау, а ще через два роки у Мозамбіку. Не зважаючи на прохання Генеральної Асамблеї ООН у червні 1961 року [3] Португалія відправила військовий корпус для придушення національно-визвольного повстання. У вирішенні колоніального питання Португалія залишалася сам на сам. Америка на засіданні ООН також висловилася за самовизначення народів, які заселяють колонії. Через конфлікт у колоніях виникла нова спроба державного перевороту. У 1961 році міністр оборони Ботел'ю Моніш збирався за підтримки армії змусити президента А. Томаша звільнити Салазара зі своєї посади. Спробу військового перевороту було нейтралізовано. Капланов Р.П. пише, що португальським військам вдалося восени 1961 року нарешті перейти у контрнаступ, що дозволило встановити контроль над більшістю районів країни. Боротьба у колоніях з часом перейшла у перманентну фазу, а на міжнародній арені Португалія опинилася в цілковитій ізоляції. Особливо успішно розвивалися дії повстанців у Гвінеї-Бісау та Мозамбіку. До початку 1970-х років доходи з колоній ще продовжують перевищувати витрати, але військові видатки все зростають, і коли до влади у 1968 році приходять Марселу Каетану видатки з бюджету на війну становлять більш ніж його третину, а з часом ще більше зростають [1, С.140]. Війна сильно позначилася на житті країни. Масовість залучення населення яскраво демонструє той факт, що у 1973 році розмір експедиційного корпусу Португалії в африканських колоніях перевищив сто вісімдесят тисяч чоловік. Це стало однією з причин масової еміграції молоді за кордон. У період з 1961 по 1972 року емігрувало понад мільйон людей. За кордоном у Франції навіть починає виходити газета «Голос дезертира» у 1973 році, яка закликає бійців до дезертирства зі зброєю та збройної боротьби проти існуючого режиму [8, С.6]. У 1973 році виходить книга генерала Антоніу де Спіноли «Португалія та майбутнє», де він бачить єдиним виходом з колоніальної проблеми надання колоніям політичних прав та утворення асоціації чи федерації з ними. [10]

Звичайно така довга за тривалістю і безрезультатна війна виснажує та бентежить народ і армію. Але у 1973 році відбувається прийняття документа, який робить у подальшому саме армію носієм революції. Міністр оборони Хосе Віала де Ребело приймає закон-декрет під номером 353/73 про мілісіануш, який був підписаний прем'єр-міністром Марселу Каетану 13 червня 1973 року. Закон нівелював зусилля солдатів, які з 1961 року брали участь у колоніальній війні та пережили усі її тяготи. Для отримання звання молодшого офіцера та капітана випускники військових училищ повинні були воювати роками, а випускники університетів могли отримати їх у разі проходження курсів довжиною у шість місяців, що пояснювалося у законі недостатністю штабних кадрових військових [9]. Це звичайно був несправедливий закон, який викликав гнів у значної частини військових. Завдяки ньому виник «Рух капітанів», який спочатку політичними методами спробував добитися скасування цього декрету. Але коли стало зрозуміло, що їх прохання залишаться без відповіді перейшли до рішучих дій. Підбиваючи підсумки можна перелічити причини, які підштовхнули більшу частину армії підтримати виступ «Руху капітанів» 25 квітня 1974 року: безперспективність колоніальної війни та перманентне її продовження спонукали армію до усунення непоступливого політичного керівництва, активізація опозиції за період марселізму призвела до сприйняття військовими необхідності політичних перетворень у країні, неврахування інтересів тих, що віддавав своє життя на війні, що виразилося у прийнятті декрету про мілісіануш; неповороткість тоталітарного режиму, неможливість вирішення нагальних проблем, які загострилися на початку 1970-х років, безмежна роздутість військового бюджету, що призводило до економічного виснаження країни, що відбувалося також і на армії, армія так і не змогла за довгий період правління Салазара сприйняти ідеї корпоративізму, ідеологічну війну, яку вела влада, було програно, неможливість публічно виразити своє невдоволення через обмеженість громадських свобод у державі. Таким чином режим Салазара-Каетану зміг налаштувати проти себе інститут держави, який у минулому вже багато разів змінював політичну ситуацію в країні шляхом військових переворотів. Ця фатальна помилка призвела до падіння диктаторського режиму «Estado Novo» в Португалії та відновленням з часом демократичних практик управління державою.

Література:

1. Капланов Р.М. Португалія после Второй мировой войны 1945-1975 / Рашид Капланов — М.: Наука, 1992. — 188с.

2. Леонидова А. Вся правда о Революции гвоздик. [Электронный ресурс] / Анна Леонидова — Режим доступа: <http://www.gazetaslovo.com/%D1%8E%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82/item/vsya-pravda-o-revolucii-gvozdik.html> (10.11.2016)

3. Пискунов Е.В. Португалия в XX веке. [Электронный ресурс] / Евгений Пискунов — Режим доступа: http://www.hrono.ru/land/landp/1900_port.php

4. Сарайва Ж.Э. История Португалии / Жозе Сарайва; пер. с порт. — М.: Издательство «Весь мир», 2007. — 384с.

5. Черецкий В. 40 лет «революции гвоздик». [Электронный ресурс] / Виктор Черецкий — Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/25361536.html> (24.07.2016)

6. Шамбаров В.Е. Фашистская Европа. / Виталий Шамбаров — М.: Алгоритм, 2014. — 544с.

7. Aliar a luta antifascista os patriotas das forzas armadas. — Lisboa: Avante, 1974 — №463. — P. 1-2.

8. Comitete de Estocolmo. — Paris: A Voz do Desertor - jornal dos desertores e refract6rios portugueses, 1973 — №3 — P. 6-7.

9. Decreto-Lei 353/73. [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://dre.tretas.org/dre/231642/decreto-lei-353-73-de-13-de-julho> (25.01.2017)

10. O livro «Portugal o Futuro» e o 25 de Abril // Diario de Noticias, 2010. Modo de acesso: <http://www.dn.pt/artes/livros/interior/o-livro-portugal-e-o-futuro-e-o-25-de-abril-1539703.html>

Kushyrets K. The policy of the Salazar-Caetano regime as a catalyst for the creation of a revolutionary mood in the Portuguese army — Article.

Summary. The importance of the short-sighted policy of the regime of Salazar-Caetano to form protest moods in the army, which became the leader of the Carnation Revolution in 1974, is substantiated. Article indicates the particularly significant role of the Portuguese colonial wars as one of the main reasons for the fall of the Estado Novo regime.

Keywords: regime of «New state», Salazar, army, colonial wars, Carnation Revolution.

Куширец К.О. Политика режима Салазара-Каэтано как катализатор создания революционных настроений в португальской армии — Статья.

Аннотация. Обосновывается значение недальновидной политики режима Салазара-Каэтано в вопросе формирования протестных настроений в армии, которая стала ведущей силой Революции гвоздик 1974 года. Указывается на особо важную роль португальских колониальных войн, как одной из основных причин падения режима «Estado Novo».

Ключевые слова: режим «Нового государства», Салазар, армия, колониальные войны, Революция гвоздик.